

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE İZMİR YAHUDİLERİ (1914-1918)*

Siren BORA

18. yüzyıla kadar İzmir'de ekonomik sektörler ve yönetim kadrolarında ayrıcalıklı bir konuma sahip olan ve rakiplerine karşı ezici bir üstünlük elde eden Yahudiler ; bu yüzyıldan itibaren, sözkonusu sektörler ve kadrolardaki yerlerini, Rumlara ve Ermenilere terketmeye başladılar. Büyük bir sosyo ekonomik bunalımla karşı karşıya olan Yahudi Cemaati, sahip olduğu mali ve sosyal statüyü kaybederek Rum ve Ermeni Cemaatlerinin çok altında bir seviyeye düştü. 19. yüzyılda, İzmir Yahudilerinin içinde bulunduğu olumsuz koşulları, sadece iki kelimeyle betimlemek olası idi: "Yoksulluk ve Sefalet". Bu dönemde Yahudi nüfusu, 3500 aileden oluşuyordu. 2900 aile, yaşamını sağlık koşullarından yoksun olan Yahudihanelerde sürdürmekteydi. İzmir Yahudi Cemaatinin yoksul sınıfını oluşturan bu aileler, ya parakendeci gezici satıcılık, hamallık, tenekecilik gibi işler yaparak ya da, dilenerek temel gereksinmelerini karşılamaya çalışıyorlardı. Geriye kalan 600 ailenin 500'ü, yardımlarla geçinen Haham ailelerini ; 100'ü ise, cemaatin zengin sınıfını oluşturmaktaydılar¹. Doğu Yahudiliğinin maddi ve manevi kalkınmasını sağlamak amacıyla, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı kentlerinde çalışmaya başlayan Alliance Israélite Universelle'in² etkinlikleri, İzmir Yahudilerine, sosyo ekonomik bunalımdan kurtulmaları için yeni olanaklar sağladı. 20. yüzyıl başında, Alliance'a ait okullardan yabancı dil ağırlıklı çağdaş bir eğitim alarak mezun olan Yahudi gençleri, ticaret ve bankacılık sektörlerinde çalışmaya başladılar. Öte yandan, tarım ve sanayi sektörlerinde çalışan Yahudilerin sayısı da yavaş yavaş fakat sürekli artıyordu. Başarılı olanlar, zamanla zenginleşip "Yahudi Burjuva Sınıfı"nı oluşturdular. Aneak bu

* Bu makale, Prof. Dr. Ergün Aybars'ın danışmanlığında hazırlayıp Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsüne 1993 yılında sunduğumuz, **20. Yüzyıl Başında İzmir'de Yahudiler (1908-1923)** başlıklı Doktora Tezimizin bir bölümünün geliştirilmiş şeklidir.

¹ Henri Nahum, **Les Juifs de Smyrne a la fin du XIX eme siecle et au debut du XX eme siecle**, Paris 1990, 126. Paul Dumont, "Jewish Communities in Turkey during the last decades of the nineteenth century in the light of the Archives of the Alliance Israélite Universelle", **Christians and Jews in the Ottoman Empire**, vol.1, New York 1982, 216.

² Alliance Israélite Universelle, bir grup Yahudi genci tarafından 1860 yılında Paris'te kuruldu. Osmanlı kentlerinde, 1867 yılından itibaren okullar açmaya başladı. Bkz. Aron Rodrigue, **French Jews Turkish Jews, The Alliance Israélite Universelle in Turkey 1860-1914**, Harvard University 1985 (Ph. D. dissertation).

sınıfın üyelerinin sayısı oldukça sınırlı idi. Alliance'ın tüm çabalarına rağmen, İzmir Yahudi Cemaatinin çok küçük bir bölümünün madde ve manevi kalkınması sağlanabilmişti. Nitelikli bir esnaf topluluğu oluşturmak amacıyla meslek okulları açan Alliance, başarılı olamamıştı. Batıların rekabeti, cemaatler arası çekişmeler ve geleneksel Yahudi mesleklerinin direnişi (Şekercilik, Tenekecilik, Terzilik gibi) sonucu, nitelikli mesleklerde (Kumaş boyacılığı, Demircilik, Marangozluk gibi) çalışan esnafın sayısında sadece göreceli bir artış meydana gelmişti. Yeni burjuva sınıfı ile esnaf arasında, mali açıdan büyük bir uçurumun oluşması önlenememiş ; cemaat nüfusunun hala büyük bir bölümünü oluşturmaya devam eden yoksul sınıfın sorunlarına ise, çözüm bulunamamıştı. 1914 yılında, İzmir Yahudi Cemaatinin nüfusu yaklaşık olarak 35.000 ile 40.000 arasındaydı³. Bu nüfus, başlıca iki topografik alanda toplanmıştı : Karataş, Karantina ve Göztepe ile Cuderya (Havra sokağı ve İkiçeşmelik çevresi)⁴. Yeni Burjuva Sınıfı, Karataş, Karantina ve Göztepe'deki büyük evlere yerleşmeyi yeğlerken ; yoksul ve orta sınıf, hala, Cuderya'daki Yahudihanelerde ve küçük evlerde yaşamını sürdürmekteydi. Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşına girmesi, sosyo ekonomik sorunları henüz tamamiyle çözümleyememiş olan İzmir Yahudi Cemaatini, yeni bir yıkımla yüzyüze getirecekti.

Osmanlı Devleti, 1 Ağustos 1914 tarihinde başlayan Birinci Dünya Savaşına, 29 Ekim 1914'de girdi. 2 Ağustos 1914 tarihinde, Almanya ile imzaladığı gizli bir ittifak anlaşması sonucu, Osmanlı Devleti, İttifak blokuna dahil olmuştu⁵. Söz konusu anlaşmanın imzalanmasından sonra, yine Ağustos ayı içinde, ülkede genel seferberlik ilan edilmişti. İzmir *Ahenk* gazetesi, seferberlik ilanını halka şöyle duyuruyordu : 1887, 1888, 1889, 1890, 1891, 1892, 1893, 1894 doğumlu olan Darülfünun, Vaiz Okulu, Kadastro Okulu, Yüksek Öğretmen Okulu ve Maliye Okulu ile bütün yüksek resmi ve özel okullar ve buna eşdeğerdeki yabancı okul mezunları, liselerin son iki sınıfında bulunup askerliği ertelenmemiş olanlar ve yine 1888, 1889 doğumlu olan Ruhban ve Haham Okullarından mezun ve 1894 doğumlu Maarif Nezareti Okullarından mezun bütün okul öğretmenleri, yedek subay olmak üzere bir ay talime tabi tutulacaklardı. İstanbul Harb Okuluna sevkedilmeleri gerektiğinden ; taşralarda oturanların bir haftaya, kentlerde otu-

3 İzmir'de Yahudi nüfusu, Alliance Teftiş Komitesi'nin doğuya gönderdiği Araştırma Kurulu'nun hazırladığı rapora göre, 1908 yılında 35.000 ; İzmir Bene Berit Cemiyeti tarafından hazırlanan bir rapora göre, 1916 yılında 40.000 idi. Bkz. Nahum, a.g.e., 130, 199. Charles Vellay ise, 1914 yılında İzmir'de Yahudi nüfusunun 15.000 olduğunu yazmaktadır. Bkz. Charles Vellay, *Smyrna, A Greek City Hellas and Unredeemed Hellenism*, New York 1920, 37. Yunan sempozyanı olarak değerlendirdiğimiz Vellay'ın nüfus verilerini ciddiye almamız olanaksızdır. Alliance ve Bene Berit'e ait olan istatistikleri ise, 20. yüzyıl başında Arjantin ve A.B.D.'ye binlerce İzmirli Yahudi'nin göç ettiğini dikkate alarak değerlendirmek gerekir.

4 Avner Levi, *Toledot HaYahudim BeRepublika HaTurki*, Yerushalayim 1992, 8.

5 Ayrıntılı bilgi için bkz. Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılab Tarihi* cilt 3, kısım 1, Ank. 1953, 318-326.

ranların üç güne kadar, buldukları bölgenin Askerlik Şubesine başvurmaları gerekiyordu ⁶. Ülkenin içinde bulunduğu olağanüstü koşullar, Osmanlı uyruğu olan müslim ve gayrimüslim, 20 ile 27 yaşları arasındaki bütün erkekleri, asker olarak Osmanlı ordusuna hizmet vermekle yükümlü tutmaktaydı. Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşına girdiği ilk günlerde bu yükümlülük, 27 ile 45 yaşları arasındaki erkekleri de kapsamaya başladı ⁷. Öte yandan, 25 Temmuz 1325 (6-7 Ağustos 1909) tarihli Askerlik Yasası ⁸, gayrimüslimlerin askerliğini, Müslüman Türklerin tabi olduğu esaslara bağlamıştı. Din ve ırk ayrımı yapılmaksızın, bütün Osmanlı uyruklular, askerlik görevini yerine getirmek zorundaydılar. Böylece Seferberlik ilan edildiği zaman, gayrimüslim cemaatlerin ileri gelenlerinin itirazlarına rağmen, çok sayıda gayrimüslim Osmanlı ordusuna yazıldı ⁹. 15 Şubat 1915 tarihinde ise, gayrimüslimleri askerlik görevinden muaf tutacak olan Bedelli Askerlik Sistemi tekrar uygulamaya başladı ¹⁰. Ancak bu uygulama, İzmir Yahudi Cemaati içinde sayıca çoğunluğu oluşturan yoksul ve orta sınıf için hiçbir şey ifade etmiyordu. Çünkü, her türlü mali olanaktan yoksun olan bu iki sınıfın üyelerinin, onları askerlik görevinden muaf tutacak askerlik bedelini ödemeleri olanaksızdı. Böylece pek çok İzmirli Yahudi, asker olarak Osmanlı ordusuna himet vermeye başladı. Askere alınmamak için saklananlar, yabancı devletlerin uyruğuna geçenler ve ülkeden ayrılanlar bu yükümlülüğten kurtuldular ¹¹. Bir de din adamları, yerel otoritelerin onları askerlik görevinden muaf tutması sayesinde askere çağrılmayıp, kentteki gündelik işlerini sürdürebildiler. Gerçi Seferberlik Yasası'nda, Ruhban ve Haham Okullarından mezun olan 1888, 1889 doğumluların, askere gitmek üzere hazırlıklı olması vurgulanmaktaydı. Ancak, elimizdeki veriler, yerel Askerlik Şubesi yetkililerinin sözkonusu maddenin uygulanması sırasında esnek davrandığını hatta bu maddeyi uygulamaktan kaçındığını kanıtlamaktadır. İzmirli bir Yahudi, Birinci Dünya Savaşı dönemi ile ilgili anılarını şöyle anlatıyor : "Savaş öncesinde İbranice eğitimi gören babam, seferberlik ilan edilince mesleğini Haham olarak yazdırdı. Evimizde ufak bir Sinagog vardı. Ha-

6 Ahenk, 6 Ağustos 1330.

7 Avram Galante, *Medecins Juifs-su service de la Turquie*, İst. 1938, 39.

9 Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşına grmeden önce askere yazılan gayrimüslimler arasında İzmirli Yahudiler de vardı. Örneğin, 12 Haziran 1914 tarihinde evlenen Yaakov oğlu Moşe Miles, evlilik kayıtlarına mesleğini "Asker" yazdırmıştı. Bkz. İzmir Hahambaşılık Arşivi, *Evlilik Defteri*, 25.

10 Feroz Ahmad'a göre, gayrimüslimlerin askerden muaf tutulma bedelinin, Hazine'ye yılda yaklaşık 120.000 lira gelir getireceğini düşünen İttihatçılar, askerlik bedelinin ödenmesini yeğlemekteydiler. Feroz Ahmad, *İttihatçılıktan Kemalizme*, İst. 1986, 138. 1856 yılında ilan edilen İslahat Fermanı, gayrimüslimlerin askerlik görevini gündeme getirdi ise de, uygulamada, askerlik bedelinin ödenmesi yeğlenmişti. Bu uygulama 25 Temmuz 1325'de Askerlik Yasası ilan edilinceye kadar devam etmişti. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, cilt 7, Ank. 1977, 182-183.

11 Nahum, a.g.e. 197.

ham olduğu için onu askere almadılar" ¹². Portugal Sinagogunda Hazan olan Şimuel oğlu İlya Kohen'e ise, askerlik yapmadığı halde, Askerlik Şubesinden askerlik yaptığına dair bir belge verildi ¹³. Kuşkusuz bu belge, Hazan İlya Kohen'in gelecek yıllarda askere çağrılması olasılığını tamamen ortadan kaldırıyordu. Aslında Yahudi din adamlarına yönelik bu uygulama, sadece yerel otoritelerin insiyatifine bağlı bir olgu değildi. Osmanlı hükümeti, savaş süresince, Yahudi din adamlarını askerlikten muaf tutmuş ve onlara devlet memuru kadrosundan maaş ödemişti ¹⁴.

Birinci Dünya Savaşında, Osmanlı ordusunun hizmetinde cepheelerde savaşan İzmirli Yahudilerin ne adlarını ne de sayısını saptamak olanaksız. Galante, Yemen cephesinde İngilizlere esir düşen Doktor Bohor A. İsrail'i ve cepheleden birinde salgın hastalıktan ölen İzmirli Doktor Siyaves'i örnek veriyor ¹⁵. H. Nahum ise, Rus cephesine gönderilen İzmirli Yahudilerden söz ediyor ¹⁶. Kanımızca, cepheelerde savaşıp şehit düşen Yahudilerin varlığını kanıtlayan en somut örnek ; İzmir Yetimler Yuvası'nın Birinci Dünya Savaşından sonra savaş yetimlerinin bakımını üstlenmesidir. Elimizde, sözkonusu yuvada çekilmiş bir fotoğraf var. Yuvadaki yetimleri görüntüleyen bu fotoğrafın altında, Osmanlıca ve İbranice harflerle şu yazıyor : "Musevi Harb Yetimleri-Smirna" ¹⁷. Öte yandan, Birinci Dünya Savaşı sırasında, silahsız er olarak cephe gerisindeki birliklere atanan Yahudilerle ilgili kayıtlara da rastlamaktayız. 1915-1918 yılları arasında, askerlik görevini yerine getirmek üzere üç kez Osmanlı ordusunun hizmetine alınan İzmirli A. Levi, anılarını şöyle anlatıyor ; "Askerlik görevime gelince, üç kez yaptım. Subaylık sınavında başarılı olamadığım için, er olarak masabaşı görevi verdiler. Silah kullanamayacağıma karar verildi" ¹⁸. İzmirli Yuda oğlu Mişon Ventura'nın "Muvakkat Terhis Mazbatası" ise, onun, Mart 1333 (1917)-21 Teşrin-i sani 1334 (2-3 Şubat 1918) tarihleri arasında, İstanbul'da silahsız er olarak askerliğini yaptığını kanıtıyor. Mazbata'nın altına şu yazılmış : "Baladaki künye sahibi 330 senesi 21 Temmuzunda ilan olunan

12 Nahum, a.g.e., 198.

13 Şimuel oğlu İlya Kohen'e ait 12 Teşrin-i sani 1330 tarihli "1330 senesi nefer birliği davetine icabet edenlere mahsus muvakkat vesika", (Şimuel Kohen koleksiyonundan).

14 Stanford Shaw, "1. Dünya Savaşı Sırasında Osmanlı Yahudileri", *Şalom*, 21 Kasım 1990.

15 Galante, a.g.e., 38-39.

16 Nahum, a.g.e., 197.

17 Bu fotoğraf, Şimuel Kohen'in koleksiyonundan alınmıştır. İzmir Yetimler Yuvası 1922 yılında kuruldu. Aynıntılı bilgi için bkz. Avram Galante, *Histoire de Juifs d'Anatolie Les Juifs d'Izmir (Smyrne)*, Ist. 1937, 98-99. İstanbul kentinde de, Birinci Dünya Savaşından sonra bir Yetimler Yuvası kurulmuş, bu yuva savaş yetimlerinin bakımını üstlenmişti. 1922-1923 yıllarında, yuvada bulunan 1500 yetimin büyük bir kısmı savaş yetimiydi. 2000 kadının kocası, cepheelerde kaybolmuştu. Seferberlik ilan edildikten sonra, Osmanlı ordusuna asker olarak hizmet veren Yahudilerin sayısı ise, 10.000 idi. Bkz. Levi, a.g.e., 7.

18 Kudüs Yahudi Tarihi Merkez Arşivi, *Levi Ailesi*, P 74/1, A. Levinin 5 Ağustos 1919 tarihli mektubu.

Umumi Seferberlikde hizmet-i askeriyyesini bil'ifa ba İrade-yi Seniyye-yi Hazret-i Padişahi seferberliğin hitamına mebni terhis edilmiştir. 21 Teşrin-i sani 334" ¹⁹.

Osmanlı hükümeti, Birinci Dünya Savaşı uzayınca, cepheye sevkedilmeyen gayrimüslim Osmanlılardan ve kadınlardan Tarım Alayları, Çiftçi Taburları oluşturmaya başladı. "Mükellefiyet-i Zıraiyye Kanu-u Muvakkatı" ile, ötedenberi tarım işleriyle uğraşan ve askere alınmamış tüm erkeklerin ve kadınların, hükümetçe saptanacak çapta ülke tarımına katkıda bulunmaları istendi ²⁰. 1916-1918 yılları arasında, İzmirli Yahudilerin bir kısmı, tarımsal üretimi arttırmak amacıyla kurulan Tarım Alayları ve Çiftçi Taburlarında çalışırken, bir kısmı, ordunun giyecek gereksinmelerinin karşılanması için, günde 12 saat orduya hizmet veriyordu. Terzi ve ayakkabı hazırlamakla görevlendirilmişlerdi ²¹. Yahudi ailesinin belkemiği sayılan erkeklerin çoğunun, asker veya sivil, ayırım yapılmaksızın ordunun hizmetine alınması sonucu, Yahudi aileleri yoksullaştılar. Ailelerinin bakımını her zaman üstlenmiş olan eşlerinden yoksun kalan kadınların karşı karşıya olduğu mali sorunlar ; Osmanlı hükümetinin, Osmanlı piyasasındaki malların büyük bir bölümünü orduya ayırmaya başlaması ile bir kat daha perçinlendi. Söz konusu önlemler, sivil halkın tüketimine ayrılan payın giderek azalmasına yolaçmaktaydı. Ülkenin denizden ablukaya alınması, demiryolu dışhatlarının düşman ülkelerden geçmesi, savaş nedeniyle ülkelerin ihraç edebilecekleri besin maddelerini stok etmeleri ; Osmanlı dış ticaret ilişkilerini büyük ölçüde etkilemiş, günlük zorunlu tüketim maddeleri kısa sürede karaborsaya düşmüştü. Cephe gerisinde, memur, emekli, asker gibi sabit gelirlilerin ; savaş sırasında çalışma olanağı bulamayan küçük meslek sahiplerinin yaşam düzeyi sürekli düşmekteydi. Ne memurun ne de işsiz esnafın aylık geliri, ev kirası ve zorunlu tüketim maddelerinin artan fiyatlarına karşılamaya yetiyordu ²². Bu şartlar altında, yalnız kalan Yahudi kadınları çocuklarını doyurabilmek için önce, evlerindeki mobilyaları satışa çıkardılar. Elllerinde satabilecekleri mobilya kalmayınca ; çocukları ile birlikte ücretsiz karın tokluğuna hizmetçilik, bulaşıkçılık, terzi lik yapmaya veya üzüm

19 Karataş Hastanesi Arşivi, Yuda oğlu Mişon Mizrahi'ye ait Terhis Matbatazı.

20 Zafer Toprak, *Türkiye'de Millî İktisat (1908-1918)*, Ank. 1982, 318-320. Bölgedeki Yahudilere hizmet vermek amacıyla kurulan Or Yehuda Tarım Kolonisi veya Çiftlik Okulu, 1914-1915 yıllarında, elde ettiği ürünün büyük bir bölümünü sivil ve askeri alanlara teslim etmişti. 1915 yılının Haziran ayında, Tarım Kolonisi arazisinden 500 dönüme ve idare, okul binaları ile lojmanlarına, Seydiköy'deki Devlet Tarım Okulu nakledilmişti. Bkz. H. Siren Bora, "Alliance Israélite Universelle'in Osmanlı Yahudi Cemaatini Tarım Sektöründe Kalkındırma Çalışmaları ve İzmir Yakınlarında Kurulan Bir Çiftlik Okul : Or Yehuda", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Ens. Yay., Cilt 1, Sayı 3, İzmir 1993, 397-398.

21 Nahum, a.g.e., 201.

22 Toprak, a.g.e., 235, 342.

kurutmak, fig toplamak gibi sezonluk işlerde çalışmaya başladılar. Henüz okulunu bitirmemiş çocuklar, okullarından ayrılıp iş aramak zorunda kaldılar. Dilenen ailelerin sayısı hızla arttı²³. Yahudi Cemaatinin sosyal etkinlikleri ise, hemen hemen durma noktasına geldi ; evlilik istemiyle Hahambaşılığa başvuranların sayısı gitgide azaldı. 1914-1918 yılları arasında, yoksulluk ve sefaletle yüzyüze gelen Yahudi ailelerinin, bir ebeveyn olarak, çocuklarının evliliğinin getireceği mali yükü taşımaları olanaksızdı. Örneğin kız aileleri, drahoma vermelerini sağlayacak güçlü bir bütçeden yoksunlardı. Öte yandan, sivil veya asker olarak Osmanlı ordusunun hizmetine alınan Yahudi gençlerinin çoğu, büyük bir olasılıkla, yeni bir ailenin sorumluluğunu üstlenmekten kaçınıyorlardı. Üstelik, evliliğe ayıracak yeterli zamana da sahip değillerdi. İzmir Hahambaşılık Evlilik Defterine göre, 1912 yılında toplam 202, 1913 yılında toplam 156 çiftin evlilik kaydı yapılmıştı. 1914 yılında, Osmanlı devletinin genel seferberlik ilan ettiği tarihe kadar 111 çift evlenmişti. 1914 yılında evlenenlerin toplam sayısı ise, 120 idi. Savaş yıllarında, evlilik iste-minde bulunan gençlerin sayısında büyük bir azalma oldu : 1915 yılında toplam 86 ; 1916-1917 yıllarında toplam 56 çiftin evlilik kaydı yapıldı. Sözkonusu defterlerde yaptığımız incelemeler sırasında, İzmir Yahudi Cemaatinin sosyo ekonomik yapısında meydana gelen genel çöküşün Ketubalara²⁴ da yansıtıldığını saptadık. Sadece, 1910 ve 1917 yıllarında evlenen çeşitli meslek grup-larındaki erkekleri üstlendiği en yüksek boşanma tazminatlarını baz olarak alıp, karşılaştırdık. 1917 yılına ait kayıtlarda yer alan boşanma tazminatı tutarlarında, savaştan önceki yıllara oranla büyük bir düşüş olduğunu saptadık. Yaptığımız karşılaştırma sonucunda elde ettiğimiz aşağıdaki istatistiki bilginin ; Yahudi meslek sahiplerinin özellikle esnafın, savaştan önce ve savaş sırasında sahip olduğu mali ve sosyal statüyü yansıttığı inancındayız²⁵ :

23 Nahum, a.g.e., 197-200.

24 Ketuba, "Kitabe" yada "yazılı olan" anlamına gelen bir evlilik kontratıdır. Bu belge, bir kadın ile bir erkeğin evlilik töreni yapıldıktan sonra, dini nikahı gerçekleştiren Haham tarafından iki şahit huzurunda damada imzalatılıp gelin tarafına teslim edilir. Bir boşanma veya ölüm halinde Ketuba, kadının ekonomik durumunun ve yaşam düzeninin güvence altına alınmasını sağlar. Çünkü Ketuba'da kocanın karısına karşı olan görev ve sorumluluğu, kadının getirdiği drahoma ve boşanma halinde kadına kocası tarafından ödenecek boşanma tazminatı kayıtlıdır.

25 İzmir Hahambaşılık Arşivi, *Evlilik Defteri*, 1-32. Kayıtlarda, boşanma tazminatı tutarlarının yanına hangi para biriminden olduğu yazılmamıştır. Bir Cirağın, 20 yüzyıl başında ayda, 4 ile 8 frank arasında ücret aldığını biliyoruz. Boşanma tazminatlarının, erkeğin gelirine göre saptandığını ve evlendiği kadına verdiği değeri yansıttığını gözönüne alarak, para birimini kuruş olarak tahmin ettik.

Meslek	Yıllar	
	1910	1917
Çırak	168.000 krş.	29.540 krş.
Garson	10.700 krş.	300 krş.
İbrişimci	20.000 krş.	8940 krş.
Bakkal	27.500 krş.	6000 krş.
Züccaciyeçi	96.000 krş.	20.000 krş.
Çuvalcı	29.300 krş.	22.000 krş.
Eskici	26.400 krş.	5300 krş.
Pazarla (İhracatçı)	329.000 krş.	42.500 krş.
Ayakkabıcı	36.800krş.	600 krş.
Tüccar	121.400krş.	30.000krş.

İzmir Yahudi Cemaatinin ekonomik sorunlarını, ne Alliance Israelite Universelle ne de cemaate ait sosyal yardım kurumları çözümlerlebildiler. Savaş, bu kurumların mali olanaklarını baltalamıştı. Cemaate ait yardım kurumlarının başlıca gelir kaynakları, bağışlar ve cemaat üyelerinin ödemekle yükümlü olduğu cemaat vergilerinden alınan paylardı. Yoksullaşma cemaat üyeleri, vergileri düzenli olarak ödemeyip bağışta da bulunmayınca ; gelir kaynaklarından tamamen yoksun kalan bu kurumlar, ya kapandılar ya da etkisizleştiler. Alliance'a ait eğitim ve yardım kurumlarının karşılaştığı sorunlar da farklı değildi. Okulların kasaları hemen hemen boşaldığı için, personel maaşlarında % 40 indirim yapılmıştı. Öğrencilere yemek dağıtılmadığı için, çocuklar günboyu aç dolaşıyorlardı ²⁶. Gerçi Osmanlı hükümeti, Fransız uyuşundaki Yahudilere ait olan Alliance kurumlarının etkinliklerini yasaklamamıştı. Ancak çalışmalarının sürmesi, yönetim Osmanlı uyuşunda olan Yahudilere devretmeleri koşuluna bağlıydı. Kapanmamak için, hükümetin öne sürdüğü koşulu yerine getirince, Paris'teki Merkez Komite'den gönderilen mali yardımlardan yoksun kaldılar. Savaş sırasında, Hahambaşılık ve ekibine özel devlet ödenekleri tahsis ederek, Yahudilere ait olan eğitim ve sosyal yardım kurumlarının bütçesine katkıda bulunmaya özen gösteren Osmanlı hükümeti, sözkonusu kurumların

çöküşünü önleyemedi²⁷. Birinci Dünya Savaşında, halkın gereksinmelerine yanıt vermek amacıyla kurulan Müdafaa-yı Milliye, Beslenme Cemiyeti, İlaşe'yi Muhacirin ve Muavenet-i Milliye Komisyonlarına da²⁸ ödenek ayırmak zorunda kalan hükümetin; Yahudi Cemaati bütçesine büyük oranlarda katkıda bulunması kuşkusuz olanaksızdı. Üstelik, unundan şekerine kadar dışa kapanması sonucu, büyük bir buhalmaya girmişti. Mal ve hizmetler, ordu gereksinmelerine ayrıldığı için piyasa daralmıştı. İşgücü sevk edildiği için bazı sektörlerde üretim durmuştu. İşgücü sevk edildiği için bazı sektörlerde üretim durmuştu. Ülke dışa kapanınca, o güne dek dış ülkelerden getirilen mallar Anadolu'dan sağlanmaya başlanmıştı. Savaş enflasyona yolaçmış ; enflasyon ise, Anadolu'daki maddi üretimle doğrudan ya da dolaylı ilişkisi bulunan toplum katmanlarını, istifçileri ve karaborsacıları kazançlı çıkarmıştı. Böylece savaş zengini yeni bir orta sınıf oluşmuştu²⁹.

Balkan Savaşı yenilgisinden sonra Milli Ekonomi ilkelerini benimseyen İttihat ve Terakki, enflasyonist baskı ile karşı karşıya olduğu bu dönemde, gitgide daha fazla oranda Müslüman Türk tüccarı gözetmeye başladı. 1916 yılında, Ticaret ve Ziraat Nezareti'nin adı Milli İktisad Nezareti'ne dönüştürüldü. Ardından Mebuslar Meclisi, ticari işlemlerde Türkçe'nin kullanılmasını zorunlu kılan bir yasayı kabul etti ve ithal mallarına yüksek vergi koyarak yerli sanayii koruyacak yeni gümrük tarifeleri üzerinde tartışmaya başladı. Kurulan Milli Anonim Şirketlerin başına, İttihatçı esnaf getirilirken ; bu şirketlerin pay senetleri Müslüman Türk esnafa satıldı. Bu esnaf örgütleri, milli ekonominin yörüngesini oluşturuyorlardı³⁰. İzmirli A. Levi, bu yıllara ait anılarını şöyle anlatıyor : "Alman Osmanlı işbirliğiyle başladım. Maaşım ayda 250 kuruş idi. Sefaletti. Bu yılın Mayıs ayında inşaata başlandı. Bu zaman içinde Militarizm büyük bir gelişme gösterdi. Yabancıları işten çıkarmaya başladılar. Müdür beni çağırıp işten ayrılmamı istedi. Bunu yaptım fakat haksızlığa da isyan ettim. Zamanla tüm gayrimüslimler işten çıkarıldılar. Amcam uygulamayı protesto edince hapse atıldı. Bu zaman içinde Jön Türk rejiminin baskısı altındaydık. Bu bir terördü..."³¹. 1917-1918 yılları, İttihatçıların devlet kapitalizmi ve korporatif bir devlet anlayışına yöneldikleri dönemdi³². Fiyat artışları, işsizlik ve yeni savaş zenginlerinin yolaçtığı sorunlarla karşı karşıya olan İttihatçılar, gayri Türk unsurların Osmanlı ekonomisindeki hegemonyasını kırmak amacıyla, gitgide sertleşen yaptırımlar uygulamaya başlamışlardı. A. Levinin anılarında vurguladığı gibi, he-

27 Shaw, a.g.m.

28 Köylü, 4 Kanun-u evvel 1330.

29 Toprak, a.g.e., 346-348.

30 Toprak, a.g.e., 69-70. Ahmad, a.g.e., 61-62.

31 Kudüs Yahudi Tarihi Merkez Arşivi, Levi Ailesi, P74/1 A. Levi'nin mektubu.

32 Ayrıntılı bilgi için bkz. Zafer Toprak, "Türkiye'de Korporatizmin Doğuşu", *Toplum ve Bilim*, Sayı 12, Kış 1980, 41-49.

def alınan gayri Türk unsurlar arasında Yahudiler de vardı. Ancak biz, 1917-1918 yıllarında, Osmanlı ekonomisindeki Yahudi etkinliklerine tamamen son verildiği kanısında değiliz. Balkan savaşı yenilgisinden sonra, yaratmak istediği yerli burjuvazinin ana unsurlarını Müslüman Türkler ve Yahudiler arasından seçen İttihat ve Terakki'nin³³; aradan birkaç yıl geçtikten sonra, kendi kendisiyle çelişkiye düşüp tamamiyle farklı bir politika izlemeye başlaması olanaksız gibi görünmektedir. Gerçi Birinci Dünya Savaşından büyük ekonomik ve siyasi sorunlarla yüzyüze gelen Osmanlı devleti, olağanüstü zorlu bir dönem geçirmektedir. Dönem olağanüstü olunca, alınan önlemlerin ve çıkarılan yasaların da olağanüstü sert maddeler içermesi kaçınılmazdır. Fakat, ülke hala deneyimli, büyük sermaye sahibi Müslüman Türk tüccarlardan yoksundur. O halde, 1913-1914 yıllarında Osmanlı ekonomisi üzerindeki hıristiyan hegemonyasına son vermek için Yahudilerden yardım talep eden İttihatçılar, büyük bir olasılıkla, Birinci Dünya Savaşı süresince de aynı yardıma gereksinme duyacaklardır. Bu yüzden, ticaret ve sanayi sektörlerinde yatırım yapabilecek büyük sermayelere sahip, İttihat ve Terakki'ye yakın çevrelerdeki Yahudilerin, 1917-1918 yıllarında da etkinliklerini sürdürdükleri inancındayız. Böylece, İttihat ve Terakki'nin izlediği Milli Ekonomi Politikasından, sadece, düşman ülkelerin uyuğunda olan Yahudilerin³⁴. Yahudi esnaf, memur ve küçük sermaye sahibi tüccarların zarar gördüğü anlaşılıyor.

33 Ahmed, a.g.e., 169.

34 Örneğin savaş sırasında, yabancı uyrukluların işletmeleri ve ticarethaneleri kapatılıp ülke dışına çıkmaları istendiği zaman; bu topluluğa hala Rus uyuğunda olan göçmen Yahudiler de dahil edilmişti. İçlerinde, İzmir ve çevresindeki kazalara yerleşenler vardı. Amerikan ve Alman Yahudilerinin girişimleri, Hahambaşı Hayim Nahum efendinin başvurularının sonucunda, hükümet, sözkonusu göçmenlerin buldukları bölgelerde kalmalarına, Osmanlı vatandaşlığını kabul etmeleri koşuluyla izin verdi. Bkz. Shaw, a.g.m.